

УДК 342.4

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ СТАТУСУ СУДДІВ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ірина ІВАНОЧКО,

аспірант кафедри європейського права факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

SUMMARY

This article is devoted to regulation of the status of judges on the international legal and constitutional and legal levels. Particular attention is paid to the obligation of conforming to international legal standards the main provisions of the Constitution of Ukraine concerning the status of judges on determining the role of President and Parliament in the process of appointing judges, the requirements for judicial candidates, as well as defining the role of the High Council of Justice in the appointment, disciplining and dismissal of judges.

Key words: status of judges, constitutional and legal level, the international legal level, international legal standards for the status of judges, the High Council of Justice.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується міжнародно-правовий та конституційно-правовий рівні регулювання основних положень статусу суддів. Особлива увага звертається на обов'язковість приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів статусу суддів основних положень Конституції України щодо визначення ролі Президента та Парламенту в процедурі призначення на посади суддів, вимог до кандидатів на посади суддів, а також визначення ролі Вищої ради юстиції при призначенні, притягненні до дисциплінарної відповідальності та звільненні суддів.

Ключові слова: статус суддів, конституційно-правовий рівень, міжнародно-правовий рівень, міжнародно-правові стандарти статусу суддів, Вища рада юстиції.

Постановка проблеми. У процесі судово-правової реформи все частіше виникає необхідність у нагальному запровадженні ефективних гарантій забезпечення незалежності суддів та судової гілки влади, які закріплені на міжнародному рівні. Станом на сьогодні, на рівні законів, зроблено багато кроків для приведення національного законодавства у сфері статусу суддів у відповідність до міжнародно-правових стандартів. Однак, для подальшого запровадження в державі міжнародних стандартів першочерговим завданням залишається внесення змін до Конституції України щодо ключових питань статусу суддів.

У сучасному світі значимість правосуддя та його головних носіїв – суддів об'єктивно зростає. На теперішній час саме від судових рішень все більшою мірою залежать захист прав і свобод людини. Враховуючи це, першочерговим є забезпечення незалежності суддів. Цілком закономірним є і те, що найбільш суттєві елементи статусу суддів регламентуються нормами не лише національного, а й міжнародного права. У контексті зростаючої інтернаціоналізації суспільства міжнародне право, а також судова практика Європейського суду з прав людини мають усе більший вплив на національне законодавство.

Стан дослідження. Проблемам регулювання статусу суддів приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: В.Д. Вознюк, В.В. Городовенко, В.С. Єгорова, В.М. Колісниченко, М.І. Клеандров, Л.М. Москвич, Т.Н. Нешатаєва, Р.Р. Салізмязнова, А. Мартін, А. Аббасі,

М. Ландес та інші дослідники. Дослідження вказаних науковців мають важливе як наукове, так і практичне значення. Разом з тим єдиного комплексного підходу до вирішення питання гармонізації конституційно-правового та міжнародно-правового регулювання статусу суддів не розроблено.

Метою і завданням статті є розгляд деяких проблемних питань статусу суддів, які визначаються або повинні бути визначені Конституцією України та приведення у відповідність національного законодавства у сфері статусу суддів до міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що статус суддів регулюється різними нормативно-правовими актами, це конституція, закони, міжнародні договори (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо [1]). Відомий російський вчений М.І. Клеандров вказав на те, що правовий компонент статусу судді включає три складові: конституційне право, федеральне законодавство та міжнародне право [2, с. 112]. Підтримуємо думку вченого та вважаємо, що беручи до уваги закріплення правового положення суддів у нормативно-правових актах, існують такі рівні правового регулювання статусу суддів в Україні:

– конституційно-правовий рівень – основні положення статусу суддів закріплюються та гарантуються на найвищому правовому рівні – у Конституції, яка має найвищу юридичну силу;

– міжнародно-правовий рівень – міжнародна спільнота розробила цілий ряд документів, що

закріплюють універсальні норми та принципи у сфері регулювання статусу суддів, серед яких: Основні принципи незалежності судових органів (схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.), Загальна (Універсальна) хартія судді (схвалена Міжнародною асоціацією суддів 17 листопада 1999 р.), Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (Рада Європи, 8-10 липня 1998 р.) та інші, яких необхідно дотримуватись усім державам;

– законодавчий рівень (спеціальне законодавство про статус суддів) – держава з метою конкретизації та розвитку конституційних норм прийняла спеціальний закон, що регулює правове положення суддів (Закон України «Про судоустрій та статус суддів»).

Відповідно до Статуту ООН і Віденської конвенції про право міжнародних договорів (1969 р.) [3] Україна зобов'язана дотримуватись та виконувати чинні міжнародні договори, учасницею яких вона є, а також дотримуватись загальноновизнаних норм та принципів міжнародного права. У подальшому обов'язок України дотримуватись міжнародно-правових стандартів був розвинутий в ряді рішень міжнародних та європейських інституцій щодо України.

Міжнародно-правові стандарти передбачають створення на найвищому рівні законодавчої бази щодо основних засад статусу суддів, особливо щодо призначення на посади суддів. Так, Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (Рада Європи, 1998 р.) передбачає: «У кожній європейській державі основні засади статусу суддів повинні передбачатись у внутрішніх нормах на найвищому рівні, а його основні положення принаймні на законодавчому рівні» [4, с. 91]. Вказане положення удосконалено та закріплено в одному з недавніх міжнародних документів, Рекомендації СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (п. 7) [5]: «Незалежність суддів та судової влади мають гарантуватися Конституцією або закріплюватись на найвищому правовому рівні держав-членів, а на законодавчому рівні мають бути встановлені більш конкретні норми». На теперішній час Європейська комісія «За демократію через право», більш відома як Венеціанська комісія, обґрунтовано підтримує такий підхід, зазначаючи, що основні гарантії незалежності судової влади та суддів, повинні закріплюватись у національних конституціях [6].

Більшість західноєвропейських держав закріпили основні положення статусу суддів у своїх конституціях, які детально розкриті в спеціальних законах. Так, Конституція Франції містить VIII розділ «Про судову владу» [7], яким закріплено визначення судової влади та основні принципи її організації, а також гарантії незалежності суддів. Детально розкрито зміст правового статусу суддів в органічних за-

конах Франції, таких як: Закон про Вищу раду магістратури 1958 р. [8], Закон про статус магістратури 1958 р. [9]. У Німеччині такі положення закріплені в розділі IX Конституції з назвою «Правосуддя» [10, с. 243] та деталізуються в Законі про судоустрій від 27 січня 1877 р. (в редакції від 9 травня 1975 р.), Федеративному законі про суддів від 19 квітня 1972 р. (із змінами, внесеними законом від 11 січня 1993 р.) та законах земель [11, с. 34].

В Україні, дотримуючись міжнародних стандартів, закріплено статус суддів у розділі VIII Конституції України з назвою «Правосуддя» [12] та деталізовано в спеціальному Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [13]. На конституційному рівні закріплено принцип незалежності суддів (ст. 126 Конституції України), вимоги до кандидатів на посаду суддів та підстави припинення повноважень суддів (ст. 127 Конституції України), повноваження президента та парламенту в процедурі призначення суддів (ст. 128 Конституції України), статус органу, що відповідає за формування суддівського органу – Вищої ради юстиції (ст. 131 Конституції України), які підлягають певним змінам та приведенню у відповідність до міжнародних стандартів.

Міжнародна спільнота, враховуючи роль органу, що відповідає за формування суддівського корпусу в забезпеченні справедливого та незалежного відправлення правосуддя, сформувала ряд вимог до такого органу. Так, в Європейській хартії про статус суддів (п. 1.3.) міститься положення, яке звучить так: «Щодо кожного рішення стосовно відбору та призначення судді на посаду, підвищення по службі або припинення його повноважень, законом має бути передбачено втручання органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади, у складі якого щонайменше половина членів – судді, обрані їх колегами, і в якому було б гарантовано якнайширше представництво суддівського корпусу» [4, с. 92]. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена 17 листопада 2010 р. [5], передбачає, що орган, який приймає рішення щодо добору та підвищення суддів по службі, повинен бути незалежним від виконавчої та законодавчої влади. Гарантією незалежності є те, що в складі такого органу щонайменше половина членів мають становити судді, обрані самими ж суддями. Таким чином, аналізуючи міжнародні стандарти, зазначимо основні вимоги до органу, який відповідає за формування суддівського корпусу:

- незалежний та компетентний орган, більшість членів якого сформована із суддів;
- орган, відповідальний за відбір суддів на основі об'єктивних критеріїв;
- орган повинен мати повноваження надавати рекомендації про призначення кандидата на посаду судді або мати повноваження призначати на посаду судді;
- діяльність незалежного та компетентного органу має бути прозорою.

Так, міжнародна спільнота рекомендує державам створити незалежний орган від законодавчої та виконавчої влади з істотним судовим представництвом, що дозволяє уникнути політичного впливу і гарантує його незалежність. Такий орган має бути буфером між судовою та виконавчою владою, і діяти таким чином, щоб захистити суддів від впливу з боку інших владних органів, а не бути їх інструментом.

У країнах Західної Європи існує єдиний вищий конституційний орган (наприклад, Вища рада магістратури – Франція, Італія), відповідальний за формування суддівського корпусу, який утворює допоміжні органи, необхідні для реалізації покладених на нього завдань. Такі допоміжні органи можуть відповідати за добір та кваліфікацію суддів (комісії, академії та школи суддів), дисциплінарну відповідальність суддів (різні види судових та дисциплінарних інспекцій).

В Україні за формування суддівського корпусу відповідає Вища рада юстиції – колегіальний та незалежний орган. Крім цього, відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» діє Вища кваліфікаційна комісія суддів – постійно діючий орган у системі судоустрою України, який проводить добір на кандидатів на посади суддів вперше та надає рекомендацію про обрання на посаду судді безстроково. Отже існує два органи, які відповідають за проведення відбору на посади суддів, діяльність яких полягає в наступному: Вища кваліфікаційна комісія суддів України оголошує та проводить конкурс, приймає рішення і направляє його до Вищої ради юстиції, яка розглядає рекомендацію і вносить подання Президенту, а Президент призначає кандидата на посаду судді, який має право відхилити кандидатуру.

Існування двох самостійних органів, відповідальних за формування суддівського корпусу, створює лише складнощі в процедурі відбору, а тому така процедура за участю двох органів повинна бути усунута та приведена у відповідність до міжнародних стандартів. Так, Венеціанська комісія звернула увагу на те, що вона не бачить необхідності в збереженні обох окремих органів (п. 40 висновку CDL–AD (2013) 014). Більшість науковців також підтримує таку позицію, при цьому оптимальним є варіант, коли Вища рада юстиції не виконуватиме роль пошти між кваліфікаційною комісією і президентом, а сама здійснюватиме призначення, переведення або звільнення суддів за рекомендацією кваліфікаційної комісії, а отже процес ухвалення відповідних рішень пришвидшиться [14, с. 8–10]. Крім цього, вважаємо, що при призначенні президентом кандидатів на посади суддів його роль повинна мати ознаки формальності з метою уникнення будь-якої залежності від влади. Це означає, що глава держави призначатиме особу на посаду судді лише на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції.

На конституційних змінах давно наполягає і Рада Європи, і Європейський Союз. Важливим є також і те,

що Європейський суд із прав людини рішенням у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р. [15] зобов'язав Україну навести лад також у складі Вищої ради юстиції. Це рішення стало остаточним 27 травня 2013 р., яке Україна зобов'язана виконати.

У спільному експертному висновку щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ухваленому Венеціанською комісією на 82 пленарному засіданні, зазначено, що «до Вищої ради юстиції входять політичні призначенці, а судді перебувають у меншості. Це аж ніяк не відповідає міжнародним стандартам, а тому необхідно виправити в ході майбутніх конституційних реформ» [16].

Саме тому, на виконання численних резолюцій Ради Європи, та рекомендацій Венеціанської комісії, варто переглянути положення ст. 131 Конституції України щодо статусу та складу Вищої ради юстиції та передбачити, що не менше половини складу Вищої ради юстиції повинні становити судді, обрані самими суддями, із залученням найширшого представництва суддів усіх рівнів, що забезпечить максимальну її деполітизацію, покращення функціональності, виведення за межі впливу законодавчої та виконавчої гілок влади. Вища рада юстиції повинна стати органом, який приймає рішення про призначення, просування по службі, переведення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, звільнення суддів. Саме тому необхідно скасувати повноваження парламенту щодо призначення безстроково та звільнення суддів. Таким чином ми зможемо усунути політичну складову з процедури призначення, притягнення їх до відповідальності та звільнення суддів з посад.

Проте, 23 лютого 2014 р. Верховна Рада України прийняла закон щодо окремих питань судоустрою та статусу суддів, який відновлює повноваження парламентського комітету з питань правосуддя щодо попереднього розгляду кадрових питань суддів, які були в комітеті до судової реформи 2010 р. Прийняття такого роду закону є наміром парламенту перебрати на себе вирішення кадрових питань у судовій системі, що суперечить міжнародним стандартам та не відповідає прагненням європейської інтеграції.

Одна з фундаментальних проблем, що існує в Україні в системі призначення та звільнення суддів з посад, це існування інституту тимчасового призначення суддів – перше призначення на п'ятирічний термін, який передбачається як свого роду випробувальний період.

В Європейській хартії про закон «Про статус суддів» (Рада Європи, 1998 р.) зазначено: «Очевидно, що існування випробувальних термінів або вимог про поновлення на посаді означає труднощі та навіть небезпеку незалежності та безсторонності відповідного судді» [4, с. 93]. Більш категоричніше проголошує Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983 р.): «Призначення суддів на тимчасовій основі чи з випробувальним періодом не відповідає

принципу незалежності. Подібні форми призначення мають бути поступово усунені, якщо вони далі існують» [17, с. 25]. Венеціанська комісія також цілком справедливо вважає, що встановлення випробувальних термінів може загрожувати незалежності суддів (п. 40 висновку Венеціанської комісії CDL-AD (2007) 028) [18].

Враховуючи зазначені міжнародні стандарти необхідно скасувати випробувальний термін у п'ять років, який не можна вважати прийнятним. Оскільки становище суддів при залишенні такого терміну погіршуватиметься тим, що для обрання безстроково їм доведеться пройти через політизовану процедуру в парламенті, що відобразиться на його незалежності. Відтак, закладається принцип незмінюваності суддів для чого скасовується п'ятирічний строк призначення на посаду судді вперше та тим самим усувається парламент від обрання суддів. Водночас, якщо суддя призначатиметься на посаду судді безстроково, а випробувальний п'ятирічний період скасується, варто передбачити підвищення вимог до кандидатів на посади суддів.

Щодо вікового цензу в Україні, то науковці Р.О. Герасимов та О.Є. Солярова [19, с. 29] вважають, що 25 років є дещо замалим. Суд і судочинство споконвіку – від Хамурапі і Соломона до Євангелічного «Не суди і не судимий будеш» – це вид священнодійства і тягар відповідальності, який безапеляційно вимагає зрілості. Оскільки суддям доводиться одноособово вирішувати долю конкретної людини, то 25-річний вік – замалий для призначення на суддівську посаду. Такої позиції дотримується Міжнародна асоціація суддів, яка вважає, що для того, аби суддя міг дискутувати з іншими особами з позицій необхідного авторитету, він повинен мати певний життєвий досвід (тільки частину якого становить досвід професійний), який можна набути не раніше ніж по досягненню 30 річного віку [20, с. 64]. Венеціанська комісія також висловила позицію про збільшення вікового цензу, який необхідний для зайняття посади судді.

Такого роду зміни до Конституції України були ініційовані в 2013 р. адміністрацією президента. Запропоновано «євроінтеграційний» проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів», який схвалений європейським співтовариством. Проте, незважаючи на відповідність міжнародним стандартам та ефективність положень у забезпеченні незалежного та справедливого судочинства, станом на сьогодні він так і не прийнятий парламентом.

Підтримуємо позиції науковців та пропонуємо підвищити віковий ценз для заняття посади судді з 25 до 28 років, який необхідний для зайняття посади суддів є цілком обґрунтований та виправданий, зважаючи на ту соціальну роль, яку виконує суддя, а також збільшити стаж правничої роботи з 3 до 5 років як необхідної передумови зайняття посади судді. Як спра-

ведливо зазначила Міжнародна асоціація суддів, призначення суддів має базуватися на більш об'єктивних критеріях і відкривати шлях тільки для того, хто більш підготовлений для практичної роботи судді. Конституційний принцип незмінюваності суддів, що прийнятий в багатьох країнах, може розглядатися як ціна, що суспільство платить за незалежність суддів. Гарне управління кадрами має гарантувати, що через об'єктивний та зрозумілий процес призначення суддів ця ціна буде настільки скромною, наскільки це можливо. Найкращою гарантією досягнення цієї мети буде передача повноважень щодо цього процесу незалежному органу, що має включати достатню кількість представників суддівства, мати достатню методичну та технічну підтримку [20, с. 65].

Неодноразово наголошувалось на тому, що така конституційна підстава звільнення судді з посади, як порушення присяги, потребує уточнення та конкретизації. За своєю суттю присяга судді – це публічний церемоніальний акт, текст якого містить загальні постулати щодо згоди судді на служіння закону і справедливості. Вважаємо, що конституційне формулювання «звільнення судді за порушення присяги» видається надто широким для застосування. Крім того, міжнародні-правові стандарти статусу суддів вимагають максимальної законодавчої конкретики в питаннях визначення проступків, які є підставою для припинення повноважень судді.

Так, у Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо незалежності, ефективності та обов'язків суддів зазначено, що тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути підставою для цивільної або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості. Дисциплінарне провадження може бути ініційовано, якщо суддя не виконав свої обов'язки ефективно та належним чином [5].

У спільному Висновку Венеціанської комісії та Дирекції зі співпраці Генерального Директорату з прав людини та правових питань Ради Європи від 7 жовтня 2010 р. №588/2010 звернуто увагу на те, що ризик політизації дисциплінарного провадження є високим і може мати охолоджувальний ефект на суддів, послаблюючи таким чином їх незалежність. Необхідно більш чітко визначити поняття «порушення присяги» суддею, а також дії судді, що можуть призвести до дисциплінарної відповідальності.

Крім того, Європейський суд із прав людини в рішенні від 9 січня 2013 р. «Олександр Волков проти України» проаналізувавши правову природу зазначеної підстави звільнення судді з посади, вказав на необхідність конкретизації поняття «порушення присяги», оскільки відсутність такої конкретизації надає дисциплінарному органу широкого розсуду в її застосуванні. Європейський

суд із прав людини наголосив на необхідності чіткого формулювання законодавчих актів, особливо у сфері дисциплінарного застосування.

Висновки. Європейський вибір України, закріплений на найвищому політичному рівні, про що свідчить підписана 27 червня 2014 р. на саміті ЄС у Бельгії Угода про асоціацію України з Європейським Союзом, потребує проведення змін у правовій системі держави для досягнення цієї мети. Вважаємо, що вірним шляхом є внесення змін до Конституції України з метою запровадження збільшення вікового цензу та стажу роботи в галузі права та безстрокового призначення суддів, без прямої участі будь-яких політичних органів, передусім президента і парламенту, у цій процедурі. Призначати суддів на посади повинна Вища рада юстиції за умови, що більшість в її складі становитимуть представники суддівського корпусу, обрані суддями, як цього вимагають міжнародні стандарти. Щодо системи дисциплінарної відповідальності суддів – варто чіткіше визначити підстави, передбачити пропорційні санкції та створити єдиний дисциплінарний орган. Такий крок засвідчить свідоме прагнення України до гармонізації національного законодавства з загально-визнаними нормами та принципами міжнародного права – міжнародними стандартами.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 / Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 50. – ст. 540.
2. Клеандров М.И. Статус судьи: правовой и смежные компоненты / [М.И. Клеандров] ; под ред. М.М. Славина – М. : Норма, 2008. – 448 с.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів (23 травня 1969 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118.
4. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (Рада Європи, 1998 року) // Міжнародні стандарти незалежності суддів : збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – С. 91–95.
5. Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
6. Rapportsurl'indépendance du système judiciaire – CDL–AD (2010) 044. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.cie.int/docs/2010/CDL–AD \(2010\) 044-e.asp](http://www.venice.cie.int/docs/2010/CDL–AD (2010) 044-e.asp).
7. Конституція Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakoni.ucoz.ru/news/konstitucija-francii/2012-03-26-94>.

8. Ordonnance № 58–1271 du 22 décembre 1958 portant loi organique sur le Conseil supérieur de la magistrature (abrogé par Loi № 94–100 du 5 février 1994) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=5F4DBE699269033DA8819BE16D649F12>.

9. Ordonnance № 58–1270 du 22 décembre 1958 portant loi organique relative au statut de la magistrature. Version consolidée au 08 décembre 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr>.

10. Федеративная Республика Германия : Конституция и законодательные акты / под ред. Ю. П. Урьеса. – М. : Прогресс, 1991. – 472 с.

11. Салимзянова Р.Р. Независимость судебной власти как гарантия правового государства : [монография] / Р.Р. Салимзянова. – Казань : КЮИ МВД России, 2007. – 102 с.

12. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. зі змінами. – Х. : Право, 2011. – 56 с.

13. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–45. – ст. 529.

14. Конституційні аспекти судової реформи в Україні : Матеріали науково-практичної конференції 24–25 березня 2011 р. – Львів : ФОП Кундельський Г.Л., 2011. – 232 с.

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_947.

16. Спільний експертний висновок щодо проекту Закону України «Про судоустрій та статус суддів», підготовлений Венеціанською комісією та Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи, ухвалений Венеціанською комісією на 82 пленарному засіданні (12–13 березні 2010 р.) на основі коментарів С. Гасса, Дж. Гамільтона, М. Пеллонпя та Г. Сухоцької (п. 27.) [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.scort.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/31442ab10276912bc22576f2003e0acc/\\$FILE/CDL-AD\(2010\)003-ukr.pdf](http://www.scort.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/31442ab10276912bc22576f2003e0acc/$FILE/CDL-AD(2010)003-ukr.pdf).

17. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983 р.) // Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – С. 22–27.

18. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К. : Істина, 2010. – 488 с.

19. Герасим Р.О., СклярOVA О.Є. Конституційні основи правосуддя: що і чому доцільно змінити Р.О. Герасим, О.Є. СклярOVA // Конституційні аспекти судової реформи в Україні: Матеріали науково-практичної конференції 24–25 березня 2011 р. – Львів : ФОП Кундельський Г.Л., 2011. – 29 с.

20. Висновки «Набір та навчання суддів в сучасному суспільстві» Першої експертної комісії Міжнародної Асоціації Суддів (22–26 вересня 1996 р.) // Міжнародні стандарти незалежності суддів : збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 64 с.